

Santa Creu de Rodes.

Un poble medieval a la serra de Verdera

Montserrat Mataró i Pladelasala*, ***, Imma Ollich i Castanyer**, ***,
Anna Maria Puig i Griessenberger***

El jaciment de Santa Creu, situat a 540 metres sobre el nivell del mar, es troba al municipi del Port de la Selva (Alt Empordà) i forma part del conjunt monumental de la serra de Rodes, juntament amb el monestir de Sant Pere i el castell de Sant Salvador o de Verdera (Fig. 1), un exemple únic a Catalunya de fossilització de l'estructura del poblament medieval i de l'ordre de la societat feudal: *oratores, bellatores, laboratores*.

Des del 2006 es porten a terme excavacions arqueològiques programades dins la línia de recerca sobre *Hàbitat fortificat i altres formes d'assentament a la Catalunya medieval*, programada pel Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de Barcelona en conveni amb el Museu d'Història de Catalunya/Agència Catalana del Patrimoni Cultural i amb el suport institucional i logístic del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament del Port de la Selva.

Amb anterioritat s'havien fet diversos treballs, els primers en la dècada dels anys setanta

del segle XX mitjançant l'execució del *Proyecto de carretera a San Pedro de Rodas. Recuperación del entorno de la ermita de Santa Elena de Rodas* promogut pel Ministeri d'Educació –Direcció General de Belles Arts– i el Servei de l'Estat de Defensa del Patrimoni Artístic Nacional. Aquest projecte, redactat per l'arquitecte Jaume Casas, va comportar la recuperació de l'antic camí, el desenrunament, la recuperació i consolidació de les dues torres portal, la reconstrucció del coronament final del campanar, l'alliberament del voltant de l'església mitjançant un rebaix de terres amb la finalitat d'evitar que es pogués accedir a la teulada de l'edifici, i el rebaix de tota la plaça de l'església fins a les façanes de les primeres cases que l'envolten per la banda oest i sud, treballs que van permetre localitzar diverses tombes i alguna sitja, a més de proporcionar material abundant.

El final de la dècada dels anys vuitanta del segle passat marca l'inici d'una nova etapa. El 1989 la Direcció General del Patrimoni Cultu-

---

* Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya

** Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona

*** GRAMP-UB

ral inicia un programa ampli que té com a objectiu l'estudi global del monestir de Sant Pere i inclou, dins d'aquest programa, la intervenció a l'església de Santa Helena.

L'excavació del temple, feta durant els anys 1989 i 1991, va permetre establir l'evolució de l'edifici i obtenir la informació necessària per a la redacció del Projecte bàsic i d'execució per

a la restauració de l'església parroquial de Sant Pere de Rodes, el qual fou executat i finalitzat en els anys 1991 i 1992

Els treballs que s'han fet dins la línia de recerca iniciada el 2006, a la qual ens hem referit, s'han centrat en els barris de cases situades al sud i a l'oest de l'església i ens permeten diferenciar diverses fases d'ocupació al llarg de 5 segles.

Figura 1. Situació geogràfica de Santa Creu (base cartogràfica ICC, foto Aerimatge)

El cementiri de tombes antropomorfes

La primera ocupació de la qual tenim constància correspon a un cementiri de tombes tallades a la roca, de forma antropomorfa més o menys definida segons la duresa del substrat rocós (Fig. 2). La majoria estan orientades est-oest, mentre que les que estan en sentit nord-sud són menys nombroses. Els individus hi són sebollits en decúbit supí i es conserven en mal estat a causa de l'acidesa del terreny i, sobretot,

pel fet que la major part d'aquestes estructures, llevat d'un reduït grup situat a l'extrem més occidental de l'àrea excavada a dia d'avui, no conserven les lloses de coberta que són aprofitades per bastir les cases que, en una segona fase d'ocupació, s'hi construeixen al damunt. Per aquesta mateixa raó, la visió que tenim de la necròpolis és parcial i incompleta, l'ocupació successiva del lloc ha estat la causa de la desaparició d'una part important de les tombes que, en origen, devien formar una extensa àrea de cementiri.

Figura 2. Tombes antropomorfes excavades a la roca

L'anàlisi de carboni 14 d'un dels individus excavats proporciona una datació de 980+30 BP, la qual cosa ens permet afirmar que aquest cementiri està en ús, almenys, fins al segle X. El nombre de tombes excavades que han conservat restes humanes és, de moment, massa reduït per inferir aspectes poblacionals si bé es determina la predominança d'una població adulta en la qual són representats els dos sexes, i on els individus infantils hi són poc representats.

L'existència d'aquestes tombes s'ha de relacionar, sens dubte, amb l'església de Santa Creu que, tot i aparèixer esmentada per primer cop el 974 com una propietat del monestir de Sant Pere de Rodes, devia existir ja abans aprofitant una antiga torre de vigia convertida en campanar. Ara bé, les restes conservades del cementiri, del qual hem pogut excavar una vintena de tombes, no ens permeten afirmar, per ara, si els enterraments corresponen als habitants

d'un llogaret o vilar proper que no es devia conservar o que encara no ha estat localitzat, o bé si els individus inhumats provenen dels masos del voltant i, per tant, es tracta d'un poblament rural dispers.

■ Els primers indicis d'hàbitat

Les primeres estructures d'hàbitat es construeixen sobre el lloc ocupat pel cementiri. El canvi d'utilització d'aquest espai podria ser conseqüència, com succeeix en altres llocs, de l'aplicació de la nova normativa general eclesiàstica de les Constitucions de Pau i de Treva, impulsades pel bisbe abat Oliba a través dels concilis de Toluges (1027) i de Vic (1030), que definí l'àrea territorial de la sagrera establint 30 passes al voltant de l'església. No podem descartar que aquest espai sagrat de Santa Creu acollís, a partir d'aquesta data, alguns habitatges en què els pagesos i els ramaders de la zona s'hi establissin per evitar les violències externes. Si bé no ens n'han pervingut testimonis, podem considerar que aquests podrien haver estat l'embrió fundacional del poble de Santa Creu. No obstant això, les primeres construccions documentades arqueològicament no es poden fer recular abans de final del segle XII.

A la fase inicial d'hàbitat contrastada arqueològicament, corresponen els tipus de restes següents:

- Sòls d'ocupació, formats per nivells de terres compactades, disposats directament damunt la roca, que omplen desnivells i forats d'aquesta. Són estrats d'escassa potència, d'un color ocre, amb restes de roca disgregada, i es caracteritzen per la presència dominant de ceràmiques de cuita reductora, especialment de pasta grollera, alguns datats, per la presència de ceràmica decorada amb rodeta, a partir de mitjan segle XII i primera meitat del XIII (Fig. 3), o ja dins del segle XIII, per la presència de pisa arcaica de Barcelona (Fig. 4).
- Fonaments de parets gairebé arrasades, que solen conservar una única filada, que són construïdes sense morter i no permeten definir, per ara, cap edifici.

- Sitges i cubetes excavades a la roca, més o menys ben conservades, moltes de les quals rebaixades per construir les estances de les fases posteriors. En la majoria de casos, les sitges estan amortitzades dins del mateix període, amb materials ceràmics de cuita reductora. La funció de les cubetes és menys evident, tot i que, en alguns casos, la rubefacció de la roca en què han estat tallades sembla indicar una clara relació amb el foc que podria correspondre a un treball artesà.
- I finalment, forats de pal excavats a la roca, alguns dels quals presenten pedres de falca; són difícils d'interpretar, malgrat que potser devien formar part d'estructures complexes que no s'han conservat.

La mala conservació de les restes d'aquest moment i la seva dispersió en el subsòl no permeten conèixer ni l'extensió ni la distribució i l'organització del poble en la seva fase inicial. Ara bé, atès que les troballes no sobrepassen el perímetre que defineixen les dues torres portal, les quals considerem que corresponen

al moment inicial de la població, hem de suposar que aquest nucli devia quedar clos dins d'aquest recinte. Les torres, amb elements de defensa clars, com són les espitlleres i l'encaix pel rastell, devien formar part d'una fortificació que encara no hem acabat de resoldre si estava construïda amb material perible o bé amb pedra, estructura que no s'ha conservat. En el seu interior devia destacar com a edifici principal l'església, consagrada l'any 1113, ampliada amb la incorporació d'un transsepte i un absis carrat, i convertida, ara ja, en parròquia.

■ Els habitatges dels segles XIII-XIV

A partir de la segona meitat del segle XIII, i coincidint amb un fenomen d'expansió demogràfica i urbanística general a Catalunya i Europa, el poble de Santa Creu creix i se n'estabilitza el nucli urbà. Corresponen a aquest període un seguit d'habitatges, organitzats al voltant de l'església, que semblen ser el resultat d'una parcel·lació

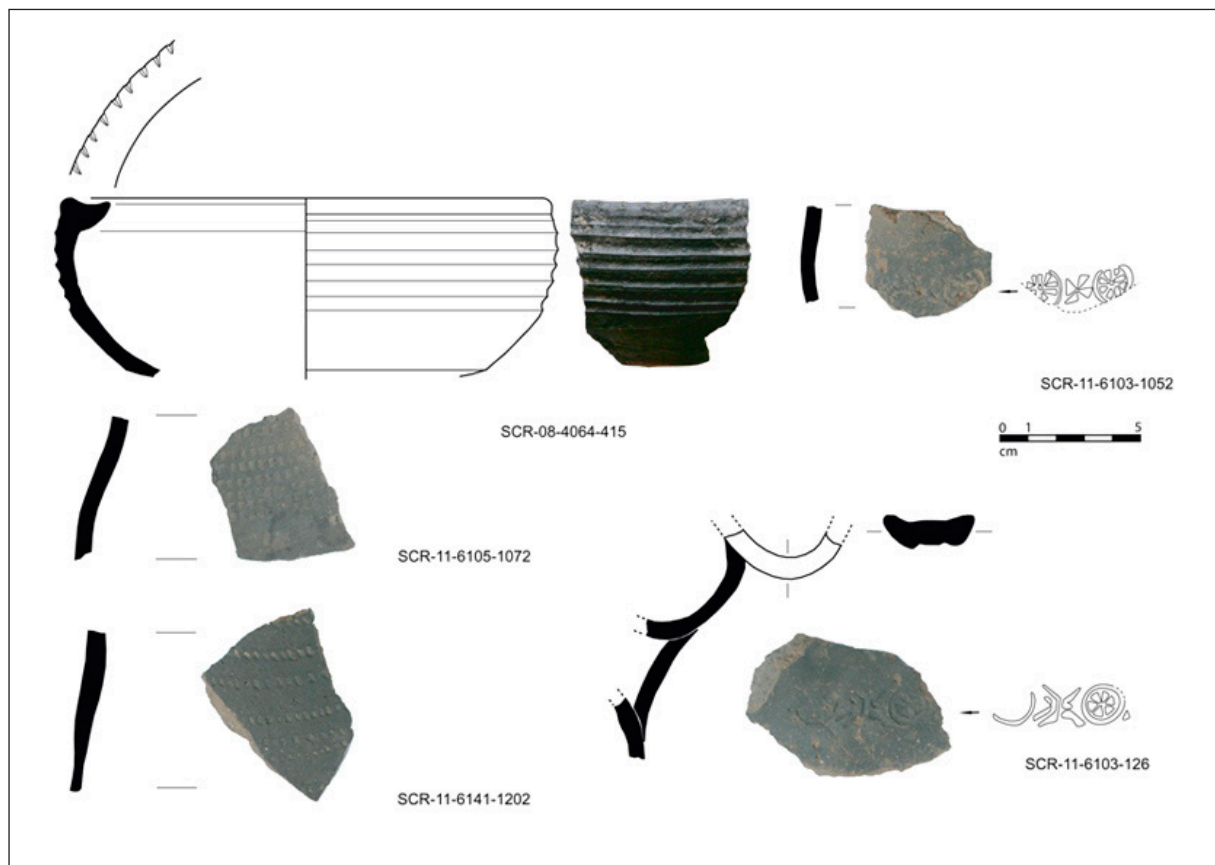

Figura 3. Conjunt de ceràmica grisa decorada amb rodeta (segle XII)

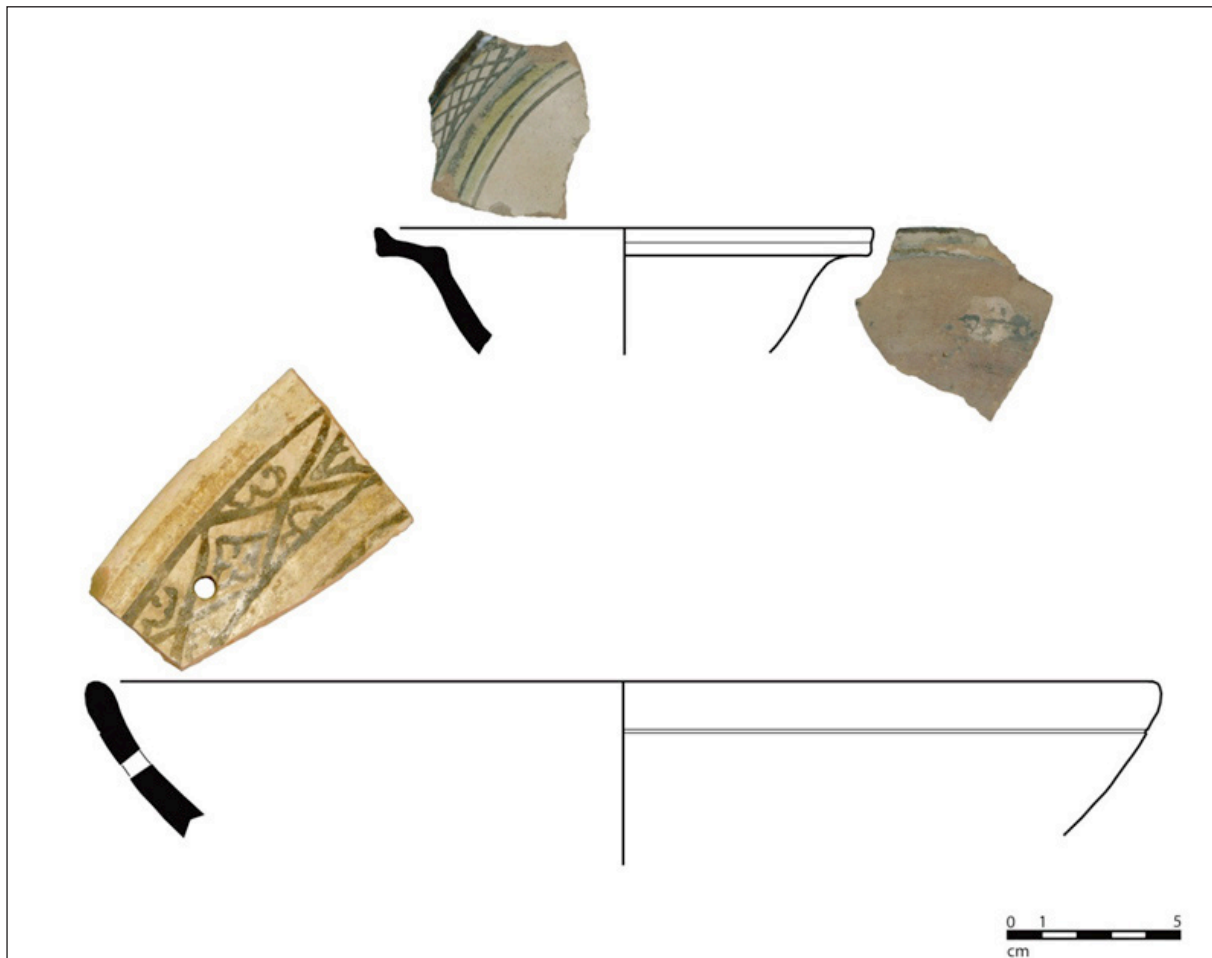

Figura. 4 Exemples de pisa arcaica de Barcelona (segle XIII)

urbana premeditada. Aquests edificis responen a un patró d'assentament de mòduls arquitectònics rectangulars que amiden uns 6/7 m de llargada per uns 3 m d'amplada (Fig. 5), que hem detectat en les darreres campanyes d'excavació. Són construccions adaptades al desnivell del terreny, que combinen el retall de la roca amb l'aixecament de parets de pedra unida amb fang, sense morter. En desconeixem la distribució interna així com la part aèria, atès que és modificada, o fins i tot arrasada, per construccions posteriors; per aquesta mateixa raó desconeixem si disposaven d'un pis superior i quin era el tipus de coberta.

Aquestes construccions s'edifiquen al voltant de la plaça, a la qual tenen accés i que, situada davant del temple, esdevé un lloc de mercat ja des del segle XIII. En aquest sentit, cal ressaltar la funció dels dos portals com a lloc de con-

trol d'arribada i sortida tant de persones com de mercaderies. Aquests dos portals emmarquen, doncs, l'eix de circulació principal, que es mantindrà fins al moment d'abandonament del poble. La situació dels carrers secundaris dins la trama urbanística que es correspon amb aquesta parcel·lació de l'espai no la coneixem si bé és probable que, igual que el carrer principal, també es fossilitzin i perdurin.

En aquest moment, la zona de cementiri, format ara ja per tombes en caixes de llores, ha estat plenament desplaçada cap a la zona de la capçalera de l'església.

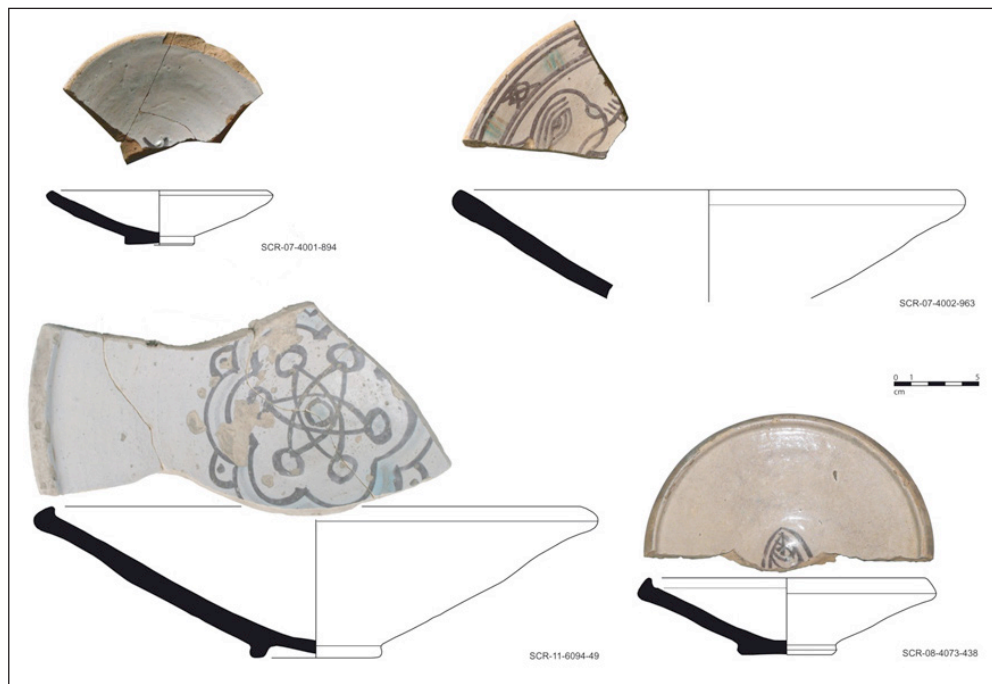
La plena ocupació del lloc en els segles XIII-XIV queda reflectida pel material arqueològic recuperat. En els atuells d'ús domèstic, la producció principal és la ceràmica catalana decorada en verd i manganès, i en menys quantitat la de producció valenciana, acompanyada de vidrada mo-

nocroma i de cuina (Fig. 6/7/8). Aquest material és especialment abundant en les cases situades

prop de la porta nord del poble. També en són testimoni diverses peces monetàries (Fig. 9).

Figura. 5 Proposta de parcel·lació urbana per als habitatges dels segles XIII-XIV, en trama grisa

Figura. 6 Ceràmica catalana decorada en verd i manganès

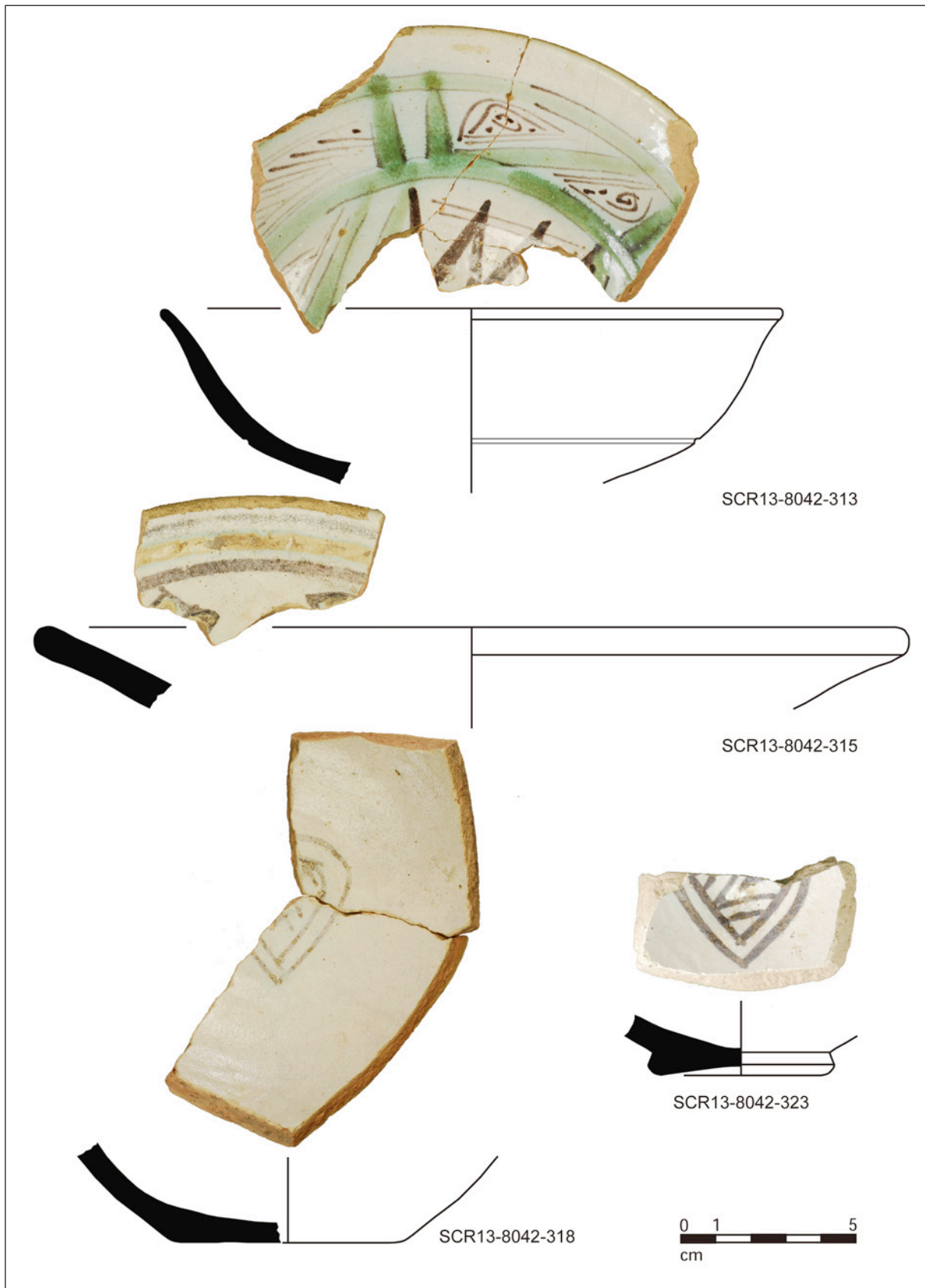

Figura. 7 Ceràmica valenciana i catalana decorada en verd i manganès

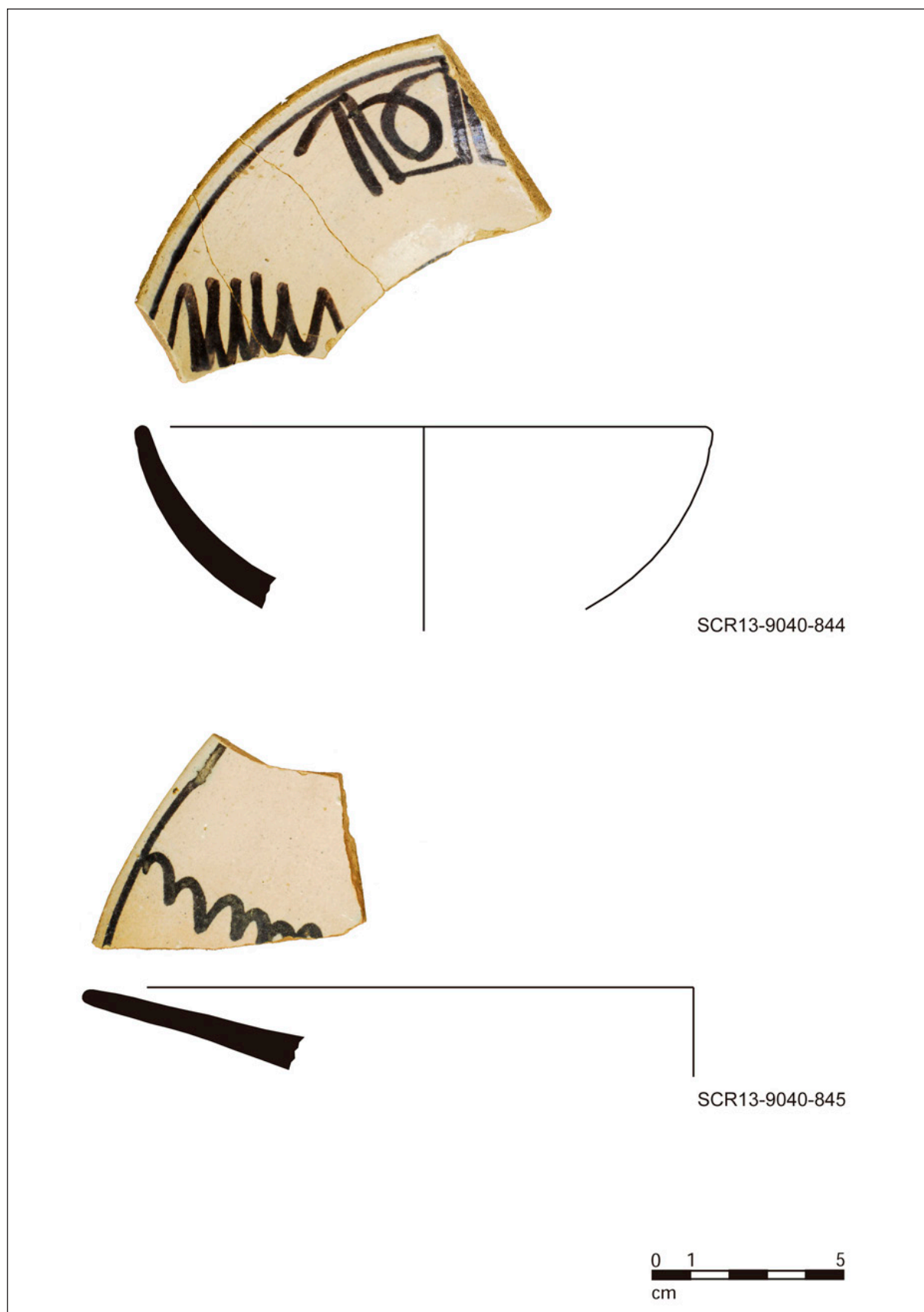

Figura. 8 Ceràmica valenciana decorada en blau de cobalt

Figura. 9 Conjunt de monedes datades dels segles XIII-XIV

El poble del segle xv, remodelació urbana i abandonament

A Santa Creu discernir i establir amb claredat l'evolució arquitectònica dels edificis esdevé una tasca complexa per les escasses relacions estratigràfiques entre els nivells d'ocupació i amortització i les estructures, així com per la manca de rasa de fonamentació dels murs. No obstant això, disposem de testimonis suficients per considerar que a partir de la primera meitat del segle xv es produeix una remodelació urbana, reflex, possiblement, d'una activitat econòmica que comporta la compravenda de terrenys i de propietats. Es defineixen en aquest moment nous habitatges que multipliquen la superfície dels precedents i que perduraran fins que el poble s'abandoni.

En aquest sentit, Santa Creu de Rodes esdevé un cas singular per la seva ocupació continuada fins al segle xv, fet que el diferencia de la majoria de pobles de muntanya situats a la Catalunya Vella que experimenten un despoïment generalitzat a partir del segle xiv.

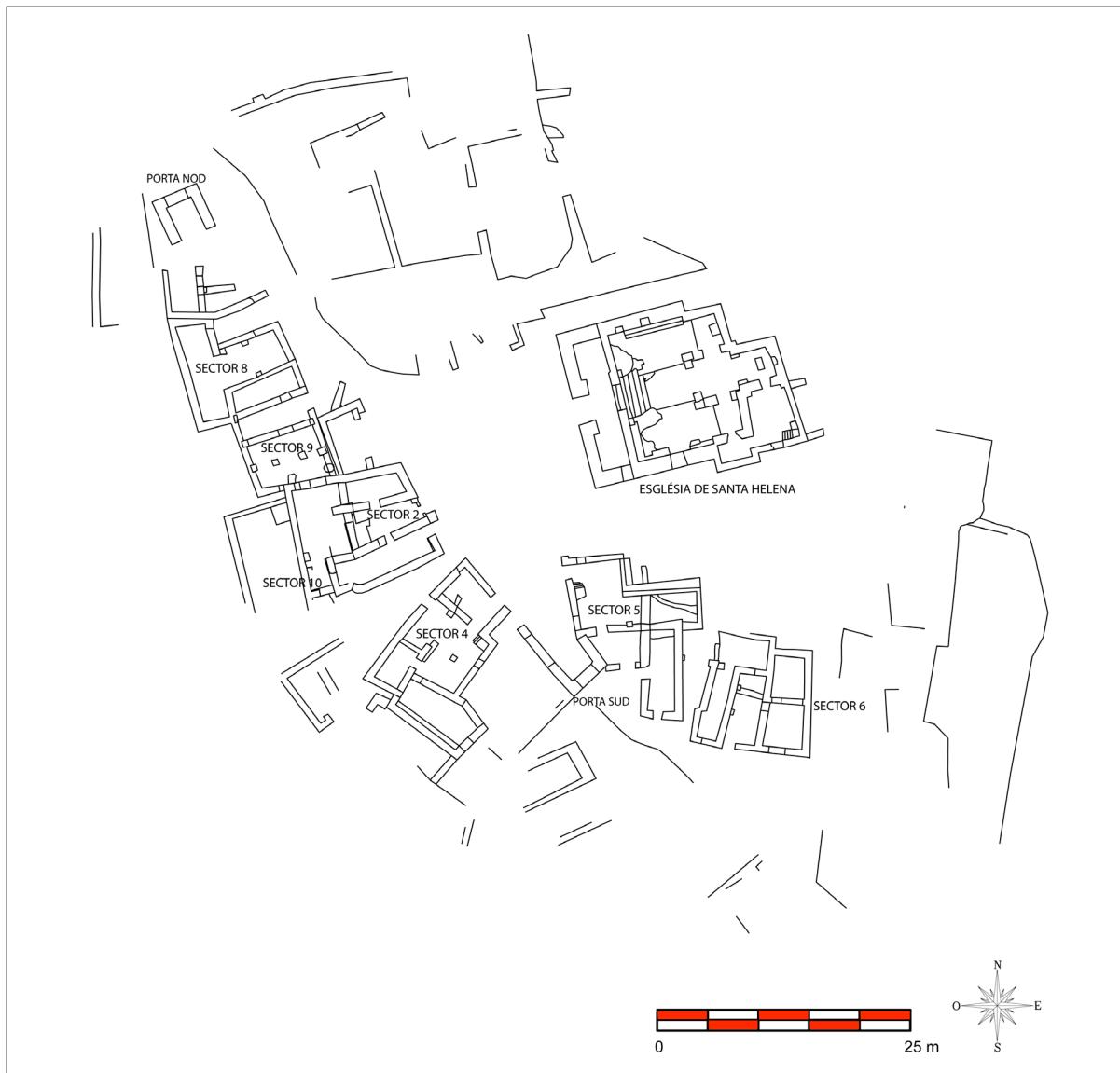
Fins a dia d'avui hem excavat 7 edificis, situats al sud i a l'oest de l'església, que hem definit,

de forma teòrica, com a sectors, és a dir unitats arquitectòniques construïdes i individualitzables, que poden estar compartimentades en diferents àmbits. (Fig. 10)

Les cases al sud de la plaça

La documentació d'aquest període i concretament el capbreu de la Cellereria del monestir de Sant Pere de Rodes, datat entre 1420 i 1429, permet identificar el barri de cases situat al sud de l'església amb el raval dit *Sa Petja* (Plujà, Masmartí, 2013: 52-53). En aquesta part del poble s'identifiquen 2 grans edificis, els sectors 5 i 6, separats per un carrer que, de nord a sud, comunica la zona de migdia de l'església amb el vial principal. Aquest carrer devia tancar-se deixant la vila closa per aquesta banda, tal i com mostren les pollegueres i els forats de barrella practicats en els murs de les cases que el delimiten.

El sector 5, situat ran de la porta sud del poble, és un gran edifici que ocupa un lloc destacat prop de l'església. (Fig. 11) Té una superfície d'uns 130 m², compartimentada en 4 estances, que han sofert diverses remodelacions. S'adap-

Figura. 10 *Planta dels habitatges que corresponen al segle xv*

ta al desnivell del terreny molt pronunciat en direcció al sud de manera que té accés directe a la plaça i al carrer principal. Les estances situades a la cota de terreny més baixa tenen accés al carrer i podrien correspondre a zona de magatzem –si hem de jutjar per la poca altura de l'arc de mig punt que s'ha conservat i que és poc practicable– o a cort de bestiar, possibilitat que trobaria el suport de l'existència de l'abeurador picat a la roca que es conserva al peu del portal sud.

A les estances que se situen a la cota de terreny més alta i que comuniquen amb la plaça, diversos elements arquitectònics fan evident l'existència d'un segon pis que no s'ha conservat. Ens referim, bàsicament, a una escala i a diverses mènsules, estructures que devien servir de suport a l'empostissat del pis superior. La presència de restes escadusseres d'argamassa sembla indicar que hi havia un paviment de calç.

En una de les estances destaca una filera de pedres ben tallades adossada al parament sud,

Figura. 11 Vista general de la casa del sector 5, dins del raval de Sa Petja, a tocar del portal sud

a mode de banc corregut, que sembla correspondre al suport d'una estructura, possiblement de fusta, de la qual no queden restes, però que podria haver servit de base per col·locar bótes de vi, fet que l'estudi documental que avui es troba en curs sembla confirmar.

A la mateixa estança cal remarcar, també, la trobada de dos elements destacats que donen suport a la possible funció d'aquest espai com a taverna o botiga per a la venda al detall d'aquesta casa. Ens referim a un getó d'origen francès, del tipus que es coneix com del castell tornès, de Tournai, que es fabrica de manera industrial al segle XV i té una difusió molt àmplia. Es tracta d'una peça monetiforme, sense valor monetari, que servia per facilitar els càlculs aritmètics, d'acord amb els principis de l'àbac, que s'utilitzava sobre una tauleta anomenada *comptoir*. L'altra troballa, dins la mateixa estança, correspon a un conjunt de 5 mesures de ceràmica que foren localitzades ran del mur nord. Són peces fetes amb ceràmica

comuna de pasta oxidada, sense aplicació de vidrat, tres de les quals porten marques grafitades en sec a la part superior del cos, prop de la vora i agrupades de 2 en 2. Aquests grafitats tenen la forma d'una F barrada, que mira tant a la dreta com a l'esquerra. Aquestes peces semblen correspondre a mesures per a vi, que segueixen el patró del mercat de Castelló d'Empúries, concretament el petricó (200 cl), el mig porró (400 cl) i el porró (800 cl). No obstant això, cal tenir en compte també la possibilitat que es tracti de mesures censals i que en aquest cas la casa fos el lloc on es fessin els pagaments corresponents (Mataró, Ollich, Puig, 2010-2011).

L'altre edifici que forma part del raval de Sa Petja és el que hem anomenat sector 6 (Fig. 12). Es tracta d'un habitatge d'uns 100 m², compartimentat en 5 estances i amb accés al carrer principal que travessa el poble en sentit nord-sud, el qual discorre entre les dues torres portal dites portal de Baix (la sud) i portal de

Dalt o portal *d'Allà* (la nord), segons el capbreu esmentat de la Cellereria.

Desconeixem si l'edifici tenia un pis superior ja que els murs conserven poca alçària, però sí que constatem un nombre important de reformes en els seus paraments, que es materialitzen en obertures i tapiats de portes, i

que interpretem com el resultat de transaccions de compravenda o de problemes d'estabilitat estructural. En aquest sentit destaquem la gran concentració de carbons i de terra termoalterada de les estances de llevant, que podria ser conseqüència d'un incendi de part de l'edifici.

Figura. 12 Vista general de la casa del sector 6, dins del raval de Sa Petja, al sud de l'església

Les cases a l'oest de la plaça

Les cases situades en aquest costat de plaça, en l'espai comprès entre els dos portals, són també edificis d'una superfície considerable.

El sector 4 (Fig. 13), de 120 m², s'adapta al desnivell pronunciat que fa el terreny cap a llevant i té accés a plaça així com a un dels carrers secundaris, orientat est-oest, que des del carrer principal porta a la part més alta del poble. El desnivell del terreny facilita la construcció d'un pis superior a la banda oest, de manera que l'estança més occidental de la casa se situa a una cota d'aproximadament 2 m per sobre del nivell de circulació de la resta d'habitacions. Aquesta estança es construeix sobre un potent nivell de sediment estèril aportat que amor-

titza diversos estrats antròpics de la primera fase d'habitat, els quals proporcionen materials ceràmics del segle XII. Aquests materials també es localitzen en alguns punts de les altres estances, sempre damunt la roca, i no és possible associar-los a un cos arquitectònic primerenc ben definit. No obstant això, no podem descartar la possibilitat que l'edifici del segle XV remodeli i integri alguns murs de l'habitatge primigeni.

De fet, tal i com el percebem avui, el sector 4 és un edifici on observem un seguit de reformes arquitectòniques que ens permeten parlar de diverses fases constructives, difícils de datar per la manca de materials arqueològics directament associats. Algunes d'aquestes reformes són causades, possiblement, per

Figura. 13 Vista aèria de la casa del sector 4

la inestabilitat dels murs construïts amb pedra enganxada amb fang i, de forma generalitzada, sense rasa de fonamentació. No obstant això, la planta i l'estructura d'aquest edifici sembla que no varien gaire al llarg dels anys en què s'utilitza; es tracta, doncs, d'unes modificacions que l'afecten de forma puntual sense variar la seva distribució interna.

L'edifici s'estructura, com ja hem comentat, en dues plantes. Els elements estructurals que ens permeten distingir l'existència d'un pis són l'escala de tres graons adossada a la cantonada sud-est d'una de les estances de la planta baixa, el pilar situat al centre d'aquesta mateixa estança i les mènsules conservades a la cambra situada a la cantonada nord-oest de l'habitatge on és necessari rebaixar un metre la roca per tal d'aconseguir el mateix pla de circulació de la resta de cambres.

El pis superior l'ocupa, com ja s'ha apuntat, la cambra més occidental de l'habitatge. Aquesta és la peça més complexa de la casa, amb una

sèrie d'elements conservats que permeten identificar-la com una possible cuina. Al centre de l'habitació se situa la llar de foc, una estructura de forma quadrangular, delimitada per lloses d'esquist clavades en el sòl d'ocupació i amb sofera de lloses també d'esquist. Al seu voltant es conserva un nivell de cendres i carbons important que hem de posar en relació amb l'atiador de ferro localitzat a poca distància de la llar. Al parament nord s'hi adossa una estructura correguda que en el seu extrem oriental presenta un petit espai de 80 x 50 cm, delimitat per l'angle dels murs nord i est de l'estança i per dues lloses clavades verticalment en el sòl d'ocupació. El conjunt de l'estructura és cobert amb 4 capes de teules. La seva relació amb el foc i amb la manipulació d'aliments es fa evident per la important quantitat de carbons i d'escates de peix que s'hi han recuperat. Destaquem que una de les peces ceràmiques localitzades en aquest espai és precisament un plat ceràmic decorat amb manganès i que representa la figura d'un peix.

Aquesta ceràmica que podem datar del segle XIV s'acompanya d'altres un xic més modernes que ens porten al segle XV. Finalment, en el parament oest de l'estança s'identifiquen 4 fornícules, estructures que definim i interpretem com a armariets amb una clara funció domèstica.

Al nord del sector 4 hem identificat dos altres edificis que hem anomenat sectors 2 i 10. Aquí l'estructura arquitectònica que perviu fins a final del segle XV s'assenta, en bona part, sobre les parets d'habitatges construïts a partir de la segona meitat del segle XIII, moment en què, tal com hem comentat, es defineix la primera trama urbana coneguda.

En el cas del sector 2 les parets d'aquest moment anterior, que es concreten en 3 mòduls orientats est-oest, resten gairebé del tot dempeus i es mantenen fins a l'abandonament del poble. Desconeixem si aquests mòduls primitius disposaven d'un pis superior atesa la reestructuració que es produeix en el segle XV, la

qual provoca que la llargada de 2 dels 3 mòduls es redueixi, aproximadament, fins a un terç per la banda oest, mentre que la façana est resta intacta. La remodelació del segle XV afecta també l'interior de l'habitatge, amb l'obertura de noves portes, la construcció d'una canal de recollida d'aigües (Fig. 14) i la instal·lació d'un terrabastall adossat en el parament oest de la cambra més septentrional. La part dels àmbits empetitits és ocupada, en aquests moments, per la casa que anomenem sector 10.

El sector 10 és un habitatge amb accés molt probablement per la banda sud, des del carrer que comunica la part alta del poble amb la plaça, tot i que encara no ha estat localitzat. Està format per una gran estança amb un vestíbul en el qual trobem una estructura amb restes de combustió que resta pendent d'excavació i, per aquesta raó, de difícil interpretació (Fig. 15); els propers treballs ens hauran de permetre concretar si es tracta d'un forn o

Figura. 14 *Detall de l'àmbit central del sector 2, amb entrada des de la plaça, amb la canal per a la recollida d'aigües brutes i pluvials*

Figura. 15 Vista de la part excavada del sector 10, amb l'estructura amb restes de combustió en primer terme

d'una possible llar. Destaquem en aquest habitatge un nivell que sembla correspondre a un incendi i que, possiblement, devia obligar a fer, en el segle XV, alguna reforma tal i com mostra la remunta i la superposició d'alguns murs. A una cota superior hi trobem encara una altra estança, a la part més alta de la casa, que es defineix com un gran espai que, atesa l'estratigrafia i les característiques dels murs perimetrals, creiem que podria correspondre a un hort, peça de la qual es té constància en la documentació del moment i que actualment es troba en curs d'estudi. El mur oest d'aquest hort sembla alinear-se amb el límit occidental dels habitatges construïts enfront de l'església, als quals els mateixos documents que hem dit es refereixen com els murs de la vila.

Finalment, en el barri situat prop de la porta nord dita portal d'Allà distingim 2 habitatges nomenats sectors 8 i 9 (Fig. 16). El sector 8 és un edifici d'uns 67 m² compartimentat en 3

àmbits; el sector 9, contigu al 8, ocupa una superfície de 63 m² i està format per 4 estances.

Establir una seqüència evolutiva clara al llarg dels anys d'ocupació d'aquests espais és molt complex a causa de les relacions estratigràfiques escasses entre els nivells d'ocupació/amortització i les estructures. No obstant això, les intervencions han aportat dades suficients per afirmar que la reforma constructiva d'aquesta zona, que es porta a terme dins la primera meitat del segle XV, amortitza els murs d'habitatges anteriors, que datem dels segles XIII-XIV, de les fonamentacions dels quals en queda un petit testimoni en alguns punts, mentre que en altres sembla que queden integrats en les reformes posteriors. En tot cas, destaquem que el nivell d'arrasament d'aquesta banda del jaciment és important, especialment en les estructures situades més a prop de la porta, sobretot en el sector 8, on l'enderroc dels murs arriba en molts punts fins a la roca,

Figura. 16 Cases a tocar del portal nord o portal d'allà, on s'han diferenciat les cases dels sectors 8 i 9

que fa la funció de paviment, i on algunes de les estances no conserven el full de la façana est, la qual cosa en dificulta l'estudi; per aquest mateix motiu, desconeixem si la casa disposa d'un pis o és només de planta baixa.

En el sector 9 les estructures, més ben conservades que en la casa veïna, són un xic més complexes. L'estança principal, que afronta amb els sectors 2/10 als quals ja hem fet referència, amb una superfície útil d'uns 34 m², conserva diverses estructures que són el testimoni de l'evolució arquitectònica d'aquesta part de l'edifici. L'accés es fa per la banda nord, en un primer moment a través d'una gran arcada de la qual es conserven els arrencaments. La presència de restes d'altres dos al centre de l'estança, sembla indicar que hi havia una sala

porxada, plantejament arquitectònic que canvia en un moment del qual no podem precisar la cronologia, amb l'eliminació dels arcs. El primer porxo se substitueix per un mur en el qual es deixa una porta com a accés. Així mateix, l'arcada que se situava al mig de l'estança és enderrocada i en el seu lloc es construeixen dos pilars que devien servir, a partir d'aquest moment, per sostenir el sostre o, tal vegada, un pis superior. Les reformes afecten també el parament sud de l'estança en el qual són evidents diversos tapiats. Aquest conjunt de reformes, que conformen l'edifici tal i com ens ha pervingut, són difícils de datar atesa la manca de relació amb nivells estratigràfics, si bé la presència de ceràmica de reflex metàl·lic valencià decorada amb bandes paral·leles amb aspes

inscrites, localitzada a la rasa de fonamentació d'uns dels pilars, podria situar-nos dins la primera meitat del segle XV. Els nivells conservats, associats als murs perimetrals, aporten material que ens situa ja en un context de ple segle XV. A les altres estances de l'edifici es detecten estrats que regularitzen els desnivells de la roca, tots ells amb material escàs, on la presència de verd i manganès ens aproxima al segle XIV, la qual cosa podria indicar que alguns dels murs que les delimiten pertanyen a edificis anteriors que s'incorporen en la reestructuració urbana del segle XV que afecta totes les cases del poble que han estat excavades fins ara.

■ Apreciacions cronològiques i conclusions

La grandària de les cases de Santa Creu és poc habitual en els jaciments d'aquest període, fet que ens ha portat a pensar que depassen la funció domèstica i que poden tenir relació amb el pelegrinatge que, des del segle XI fins al xvii, té lloc al monestir de Sant Pere de Rodes amb motiu dels jubileus, i que devien funcionar com a possibles albergs o hostatgeries en moments de gran aflluència de peregrins. Ressaltem en aquest sentit el document de 1443, conservat a l'Arxiu Diocesà de Girona, on s'ordena al monestir que, en temps de jubileu, s'impedeixi als clergues posar paradetes al poble de Santa Creu i als voltants del monestir (Masmartí, 2009: 72).

La remodelació urbanística del segle XV, que es materialitza en la construcció de grans edificis, correspon a un moment en el qual els habitants de Santa Creu devien disposar d'una capacitat econòmica notable que els permetia, entre altres coses, bastir les seves taules amb vaixelles valencianes d'un cert luxe, pròpies de gent acomodada. Al costat de la ceràmica de cuina i de rebost, documentada en tots els habitatges, trobem produccions valencianes decorades en blau i daurat, algunes ja comunes a mitjan segle XV (Fig. 17), al costat d'altres en blau, també minoritàries (Fig. 18), acompanyades d'una molt abundant producció en daurat o reflex metàl·lic, especialment amb els motius

dels margallons (Fig. 19) i de l'ocell estilitzat (Fig. 20).

A Santa Creu destaca la uniformitat de lots ceràmics de reflex metàl·lic, amb dos motius decoratius dominants, els ja esmentats dels margallons o palmes inscrites dins de cercles, i el de l'ocell o l'àliga, traçat de forma estilitzada, disposat entre fulles de falguera i pinzellades simples. Això fa pensar en la compra d'un carregament d'una certa magnitud d'un mateix model, que molt probablement va arribar al poble des d'algun dels ports principals del comtat, com ara els de Roses o Castelló d'Empúries, directament i després per terra, o bé per cabotatge cap algun desembarcador o port secundari més proper, situat potser a la costa del Port de la Selva. El predomini clar de ceràmica valenciana enfront d'una manca acusada de produccions catalanes posa de manifest la importància de València com el major centre ceràmic de la península en aquest període, amb un gran prestigi i capacitat d'exportació arreu de la Mediterrània.

Quant a formes s'aprecia un predomini clar de les escudelles, molt per damunt dels plats, mentre que altres tipus de formes, més grans o tancades, són molt residuals, fruit potser dels hàbits en el consum dels aliments. En aquest sentit, l'estudi de les restes de fauna marca un predomini clar del consum d'animals domèstics, especialment d'ovella, cabra, porc, bou i gallina, enfront d'un consum molt més petit d'animals salvatges. Destaca, també, la presència elevada i gens estranya de restes de peix, amb un pes important en la dieta, i la presència de túnids i taurons i, fins i tot, d'un cetaci. Aquesta dieta es complementa amb el consum de cereals, com l'ordi, el blat i el mill o panís, a més de llegums, com la fava, la lletia o el pèsol, així com de la vinya, tal i com mostra l'anàlisi de les restes carpològiques recuperades.

L'estudi acurat del material ceràmic ens permet afirmar que el poble de Santa Creu s'abandona a final del segle XV. Poc després de l'abandonament, s'inicia el procés d'enderrocament dels edificis, que és ràpid a causa de la sostracció dels elements de coberta. Aquest fet, que queda reflectit en el reduït nombre de

Figura. 17 Plats i escudelles de ceràmica valenciana decorada en blau i daurat

Figura. 18 Escudella valenciana decorada en blau amb el motiu corrent de les fulles radials de front, present al poble al costat de les d'orles de peixos

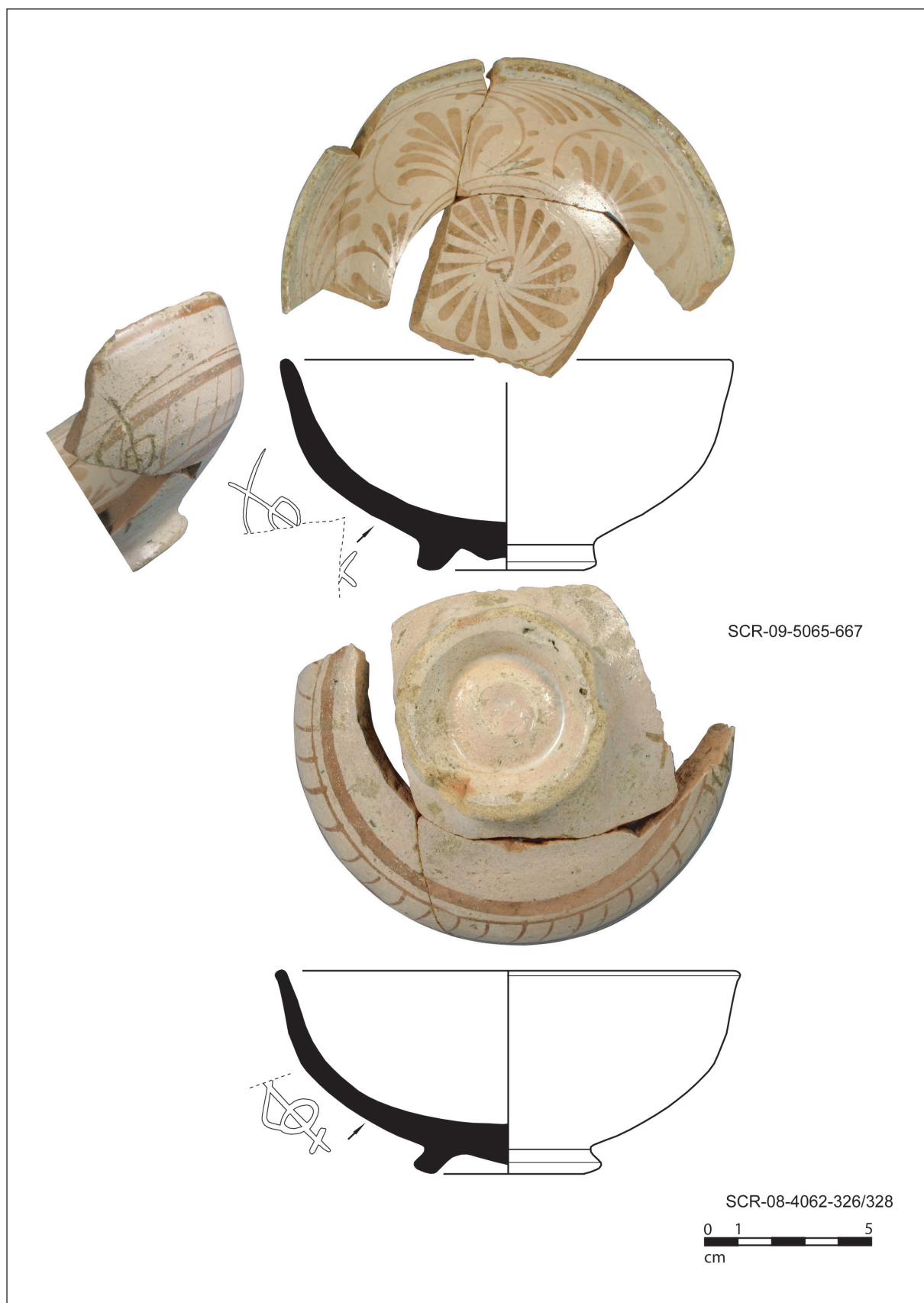

Figura. 19 Escudelles de ceràmica valenciana decorada amb el motiu dels margallons

Figura. 20 Escudelles de ceràmica valenciana decorades amb el motiu de l'ocell estilitzat

fragments de teula conservats amb relació a l'espai de les cases, accelera també el procés de caiguda de l'embigat i de la part alta dels murs, la qual cosa afavoreix, al seu torn, la conservació dels atuells i eines d'ús quotidià que havien quedat en el seu interior i que apareixen, en gran quantitat, en els nivells d'enderroc.

L'abandonament de Santa Creu, al qual possiblement es pot atribuir més d'una causa, té lloc en el context de la Guerra Civil Catalana (1462-1472), moment en què diverses poblacions de la zona de l'Empordà sofreixen més d'un atzucac. Els habitants de Santa Creu es traslladen al poble de la vall i l'església, que ja ha perdut la condició de parròquia, passa a ser administrada des de la rectoria de Sant Esteve de la Selva de Mar. A partir d'aquest moment comença un llarg procés de degradació que acabarà amb la desaparició total del poble i la conversió de l'església en una ermita, encara utilitzada al segle XVIII, coneguda en endavant com a Santa Helena.

Bibliografia

- MASMARTÍ i RECASENS, Sònia. (2009). *Sant Pere de Rodes, lloc de peregrinatge*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Innovació, Universitats i Empresa. Direcció General de Turisme.
- MATARÓ i PLADELASALA, Montserrat; OLLICH i CASTANYER, Imma, I.; PUIG i GRIESENBERGER, Anna Maria (2006). "Poblament medieval i ocupació del territori als contraforts nord-occidentals del cap de Creus". A: *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, Congrés El Paisatge, element vertebrador de la identitat empordanesa*. Figueres, p. 301-308.
- MATARÓ i PLADELASALA, Montserrat; OLLICH i CASTANYER, Imma, I.; PUIG i GRIESENBERGER, Anna Maria (2007). "Excavació arqueològica al poblat medieval de Santa Creu de Rodes". *Quaderns del Museu d'Història de Catalunya*. [Barcelona], núm. 13, p. 40-43.
- MATARÓ i PLADELASALA, Montserrat; OLLICH i CASTANYER, Imma, I.; PUIG i GRIESENBERGER, Anna Maria (2008). "Santa Creu de Rodes (el Port de la Selva, Alt Empordà)". A: *IX Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. L'Escala, p. 473-476.
- MATARÓ i PLADELASALA, Montserrat; OLLICH i CASTANYER, Imma, I.; PUIG i GRIESENBERGER, Anna Maria (2009). "Excavacions arqueològiques al poblat medieval de Santa Creu de Rodes. Un punt d'interès cultural i turístic per al municipi del Port de la Selva". *Butlletí d'Informació Municipal*. [El Port de la Selva] (6 abril 2009) p. 8-9.
- MATARÓ i PLADELASALA, Montserrat; OLLICH i CASTANYER, Imma, I.; PUIG i GRIESENBERGER, Anna Maria (2009). "La descoberta de Santa Creu". *Alberes*. [Girona], núm. 1 (primavera-estiu 2009), p. 90-91.
- MATARÓ i PLADELASALA, Montserrat; OLLICH i CASTANYER, Imma, I.; PUIG i GRIESENBERGER, Anna Maria (2010). "Intervencions al poblat de Santa Creu de Rodes durant el bienni 2008-2009 (el Port de la Selva, Alt Empordà)". A: *X Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. Arbúcies-Museu Etnològic del Montseny, p. 363-370.
- MATARÓ i PLADELASALA, Montserrat; OLLICH i CASTANYER, Imma, I.; PUIG i GRIESENBERGER, Anna Maria (2010). "Santa Creu de Rodes (el Port de la Selva, Alt Empordà)". A: *Actes del IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Tarragona, p. 719-726.
- MATARÓ i PLADELASALA, Montserrat; OLLICH i CASTANYER, Imma, I.; PUIG i GRIESENBERGER, Anna Maria (2010-2011). "Unes mesures de ceràmica trobades a Santa Creu de Rodes (el Port de la Selva, Alt Empordà)". *Arqueologia Medieval. Revista Catalana d'Arqueologia Medieval* [Barcelona: Associació Catalana per a la Recerca en Arqueologia Medieval], núm. 6-7, p. 90-99.
- MATARÓ i PLADELASALA, Montserrat; OLLICH i CASTANYER, Imma, I.; PUIG i GRIESENBERGER, Anna Maria (2011). "L'abandonament del poblat de Santa Creu de Rodes: el context arqueològic i documental". A: *An-*

nals de l'Institut d'Estudis Gironins. Vol. 52: *Miscel·lània d'homenatge a Gabriel Roura i Güibas*. Girona, p. 315-338.

MATARÓ i PLADELASALA, Montserrat; OLLICH i CASTANYER, Imma, I.; PUIG i GRIESENBERGER, Anna Maria (2012). "Santa Creu de Rodes (el Port de la Selva, Alt Empordà)". A: *IV Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya*. Tarragona, p. 719-726.

MATARÓ i PLADELASALA, Montserrat; OLLICH i CASTANYER, Imma, I.; PUIG i GRIESENBERGER, Anna Maria (2012). "El poblat de Santa Creu de Rodes (el Port de la Selva, Alt Empordà) intervencions arqueològiques durant el bienni 2010-2011". A: *XI Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. Girona, p. 385-391.

MATARÓ i PLADELASALA, Montserrat; OLLICH i CASTANYER, Imma, I.; PUIG i GRIESENBERGER, Anna Maria (2014). "Intervencions arqueològiques a Santa Creu de Rodes (El Port de la Selva, Alt Empordà) durant el bienni 2010-2011". A: *XII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. Besalú, p. 395-402.

PLUJÀ i CANALS, Arnald; MASMARTÍ i RECASENS, Sònia (2013). *Els dominis de Sant Pere de Rodes al Cap de Creus segons un capbreu de la Cellereria (1420-1429)*. Figueres 2013.

PUIG, Anna Maria.(2010). "Intervenció a l'església de Santa Helena de Rodes (Port de la Selva, Alt Empordà)". A: *X Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. Arbúcies, p. 359-361.